

Holdninger til diskriminering av samer og nasjonale minoriteter

Ragna Lillevik og Guri Tyldum

Hovedfunn

Norges urfolk (samer) og nasjonale minoriteter (kvener/norskfinner, jøder, skogfinner, rom/sigøynere og romani-folk/tatere) har et eget minoritetsvern, blant annet gjennom at Norge har ratifisert Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av urfolk og nasjonale minoriteter. Fafo gjennomførte i 2018 en landsdekkende undersøkelse av nordmenns holdninger til likestilling, hatprat og diskriminering, som viser:

- Det er bred støtte i befolkningen til at minoritetsvernet skal utøves med offentlige antidiskrimineringstiltak samt sosiale sanksjoner.
- Et stort flertall ønsker at hatefulle ytringer i det offentlige rom skal bli motsagt eller føre til utestengelse, og at diskriminering i boligmarkedet skal møtes med sanksjoner.
- Negative holdninger mot rom er mer utbredt enn negative holdninger mot andre nasjonale minoriteter og samer.
- Færre støtter sanksjoner mot diskriminering av rom enn mot diskriminering av andre nasjonale minoriteter og samer.

Om undersøkelsen

Funnene som gjengis her, bygger på en elektronisk spørreundersøkelse utført av IPSOS på oppdrag for Fafo våren 2018. Totalt 4443 personer over hele landet har svart på undersøkelsen, som gikk ut på e-post til et webpanel basert på kvoter etter alder, kjønn og landsdel. Et webpanel er en forhåndsselektert gruppe av deltakere som jevnlig deltar i undersøkelser, og som får en mindre økonomisk kompensasjon for å delta i dette. Vi har brukt webpanel for å sikre et bredt befolkningsutvalg, fordi det lar oss rekruttere deltakere innenfor kvoter på kjønn, alder og landsdel. Forskjeller som trekkes fram i analyser i denne rapporten, er funnet signifikante også med utvidede konfidensintervall som tar hensyn til at dette er et kvoteutvalg.

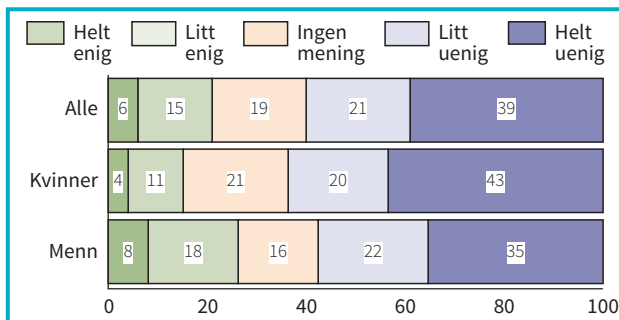
For mer om undersøkelsen, se Tyldum, G. (2019) *Holdninger til diskriminering, likestilling og hatprat i Norge*, Fafo-rapport 2019:03

Bred støtte til antidiskriminering

Det er bred støtte til at det skal være offentlige likestillings- og antidiskrimineringstiltak i Norge, og kun 7 prosent gir uttrykk for at de mener at staten ikke bør bruke ressurser på å fremme likestilling og bekjempe diskriminering for noen av gruppene som i dag er beskyttet i likestillingsloven.

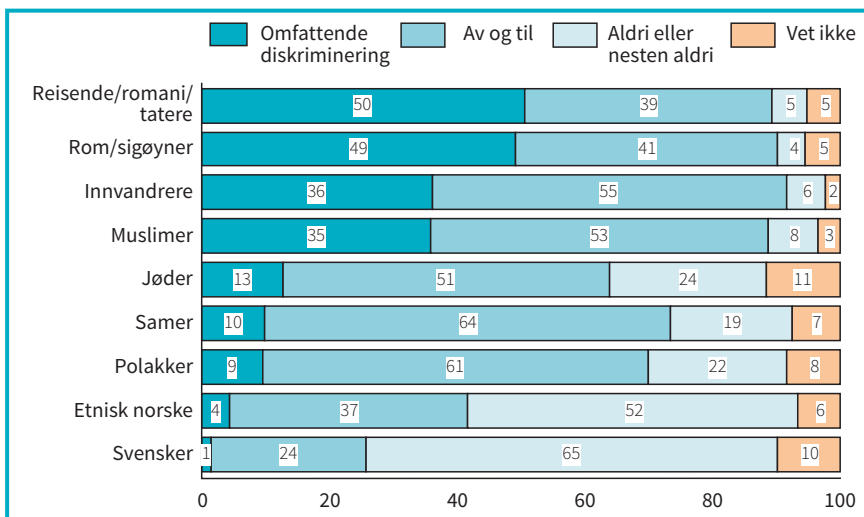
Vi har testet om denne støtten også omfatter nasjonale minoriteter, ved å be de som har svart på spørreundersøkelsen, om å ta stilling til følgende påstand: «Statens arbeid for nasjonale minoriteter (kvener, skogfinner, rom, romanifolk/tatere og jøder) er et pengesluk som ikke fører med seg noe bra». Kun 6 prosent er «helt enig» i dette utsagnet, mens 60 prosent er litt eller helt uenig i at dette arbeidet er et pengesluk uten gode virkninger. På dette spørsmålet er kvinner en del mer positive til statens arbeid for nasjonale minoriteter enn menn er.

Figur 1: Statens arbeid for nasjonale minoriteter (kvener, skogfinner, rom, romanifolk/tatere og jøder) er et pengesluk som ikke fører med seg noe bra

Tror romani og rom er mest diskriminert

Selv om støtten til antidiskrimineringspolitikken er bred, er det forskjell på hvilke grupper som anses som mest utsatt for diskriminering. Når vi har kartlagt om folk tror at det forekommer diskriminering av ulike grupper i Norge i dag, har vi definert det som «å bli utsatt for urimelig forskjellsbehandling på grunn av gruppetilhørighet».

Figur 2 Tror du disse gruppene blir diskriminert i Norge i dag? Etniske og religiøse minoriteter. Andel som mener gruppene blir utsatt for omfattende diskriminering, blir diskriminert av og til, blir aldri eller nesten aldri utsatt for diskriminering. Prosent. (N: 1415/1522/1506).

Våre respondenter fikk en liste med mellom åtte og ti ulike befolkningsgrupper, og for hver gruppe ble de spurt om de trodde disse gruppene ble utsatt for diskriminering. Alle ble spurt om én eller to grupper som ikke er nevnt i norsk likestillingslovgivning, og seks til åtte grupper som er beskyttet mot diskriminering i dagens lovverk, inkludert samer, jøder, romanifolk/tatere og rom (sigøynere). Respondentene fikk mulighet til å svare at gruppene blir utsatt for omfattende diskriminering, blir diskriminert av og til eller aldri eller nesten aldri blir diskriminert.

Rom og romani er, sammen med innvandrere generelt og muslimer spesielt, de gruppene som flest tror blir diskriminert i Norge. Svarene viser at omtrent én av ti nordmenn tror at romanifolk/tatere og rom (sigøynere) blir utsatt for omfattende diskriminering, og videre tror henholdsvis 37 og 40 prosent at de samme gruppene diskrimineres av og til. Til sammen tror ni av ti nordmenn at disse gruppene er utsatt for diskriminering, enten i omfattende form eller av og til. Sammenlignet med de andre befolkningsgruppene vi har stilt spørsmål om, er det disse to gruppene som flest nordmenn mener blir utsatt for omfattende diskriminering. Yngre personer og personer med høyere utdanning svarer oftere at de tror disse to gruppene blir utsatt for omfattende diskriminering.

Det er forholdsvis få som mener at samer og jøder utsettes for omfattende diskriminering i Norge i dag, men flertallet tror at det foregår av og til. Omtrent én av ti nordmenn tror at det foregår omfattende diskriminering rettet mot samer og jøder, mens 63 prosent tror samer blir utsatt for diskriminering av og til, og 51 prosent tror at jøder diskrimineres av og til. Det er ingen betydelige alderseffekter og små utdannings effekter på disse svarene.

Holdninger til samer og nasjonale minoriteter

Holdninger til likestilling og antidiskrimineringstiltak bør forstås i lys av befolkningens holdninger til gruppene som er beskyttet i likestillings- og antidiskrimineringslovgivningen, ettersom likestillingsarbeid kan oppleves som mer legitimt for noen grupper enn for andre. For å måle holdninger til ulike grupper er det vanlig å stille spørsmål om hvor komfortabel man ville være med å være i kontakt med en person fra gruppen på ulike arenaer. Vi kan si at dette måler «sosial avstand» til ulike grupper. Vi har spurt hvilke grupper man ikke kunne tenkt seg som nabo, hvem man ikke er komfortabel med som statsminister, og hvilke grupper man helst ikke vil at gifter seg inn i familien.

Negative holdninger til rom og romani

Av alle de gruppene som er beskyttet i likestillingsloven, er rom og romani blant de gruppene som er minst populære som mulig statsminister og som potensiell nabo eller ektefelle. Den norske nasjonale minoriteten rom er en forholdsvis liten nasjonal minoritet, og de fleste medlemmene bor konsentrert på Østlandet. Nordmenn flest vil ha få personlige erfaringer med denne gruppen. De siste årene har det vært betydelig innvandring av rumenske rom som kommer til Norge for å leve av tigging og andre uformelle inntektskilder. Det er vanskelig å vite om de som svarer på undersøkelsen, tenker på den norske nasjonale minoriteten rom eller de innvandrede «tiggerne» fra Romania.

Boligmarkedet er et av områdene der det rapporteres om mest diskriminering, og derfor er forståelser av hvem som utgjør en god eller dårlig nabo, en viktig indikator for å kunne forstå de mekanismene som igjen kan føre

til diskriminering. På spørsmål om hvilke grupper folk ikke kunne tenke seg å ha som nabo, er det et stort sprik mellom de mest upopulære og de mest aksepterte gruppene som er omfattet av minoritetsvern og antidiskrimineringslovgivning. Rom er uønsket som naboer av én av tre nordmenn, og er med dette blant de mest upopulære gruppene. De fleste andre gruppene som er beskyttet av antidiskrimineringslovgivningen, finner vi bred aksept for som naboer, med unntak av muslimer. Kun 2 prosent ønsker ikke jøder som nabo.

Videre spurte vi om det hadde vært greit om personer fra ulike grupper ble statsminister i Norge, og deretter om det hadde vært greit om et nært familiemedlem hadde giftet seg med en fra de samme gruppene. Den etniske gruppen det er størst motstand mot som statsminister og som potensiell make for familiemedlemmer, er igjen rom eller sigøynere. Når vi ser på gruppene respondentene gir uttrykk for at de ikke ville likt at ble statsminister, er det rom og muslimer som skiller seg ut som de gruppene flest gir uttrykk for at de ikke ønsker. Nesten én av to svarer at det ikke er greit om en rom/sigøyrer blir statsminister, og det samme for en praktiserende muslim eller en kvinne som bruker hijab.

Samer og kvener er velkomne i familien

På spørsmål om hva de synes om de samme gruppene hadde giftet seg med et nært familiemedlem, for eksempel en sønn, datter, bror, søster, uttrykker svært få motstand mot at en same eller en kven gifter seg med et familiemedlem. Henholdsvis 4 og 6 prosent sier at det ikke ville være greit, altså finner vi lite sosial avstand til disse gruppene på spørsmålet om familie.

For omtrent to av ti nordmenn er det ikke greit om en troende jøde blir statsminister, mens én av ti ikke vil ha en praktiserende kristen statsminister, og fire av ti sier at en praktiserende muslim ikke er greit. Svarene kan forstås som en skepsis til at en statsminister skal være praktiserende religiøs, men med store forskjeller mellom de ulike religionene.

Det er også 7 prosent som gir uttrykk for at de ikke synes det er greit om en same ble statsminister. På nasjonalt nivå er det 8 prosent som motsetter seg at en kven skulle bli statsminister. Sammenlignet med de andre etniske gruppene vi har spurt om, er dette er forholdsvis lave tall. Samtidig er det en ganske stor andel, rundt to av ti, som svarer «vet ikke» når spørsmålene gjelder en kven, og særlig er de yngre usikre. Dette kan tyde på at kvenene er en noe ukjent minoritet i Norge, særlig blant dagens unge.

Støtte for sanksjoner

Selv om flertallet i vår undersøkelse er positive til en aktiv likestillings- og antidiskrimineringspolitikk, viser tallene noen forskjeller når vi ser på viljen til å sanksjonere eller straffeforfølge diskriminering og hatefulle ytringer. Vi har sett på hvordan befolkningen mener man bør reagere ved tilfeller av diskriminering og hatprat, og om det har noe å si hvilken minoritetsgruppe som er utsatt for handlingen.

Mange ønsker reaksjoner på boligdiskriminering

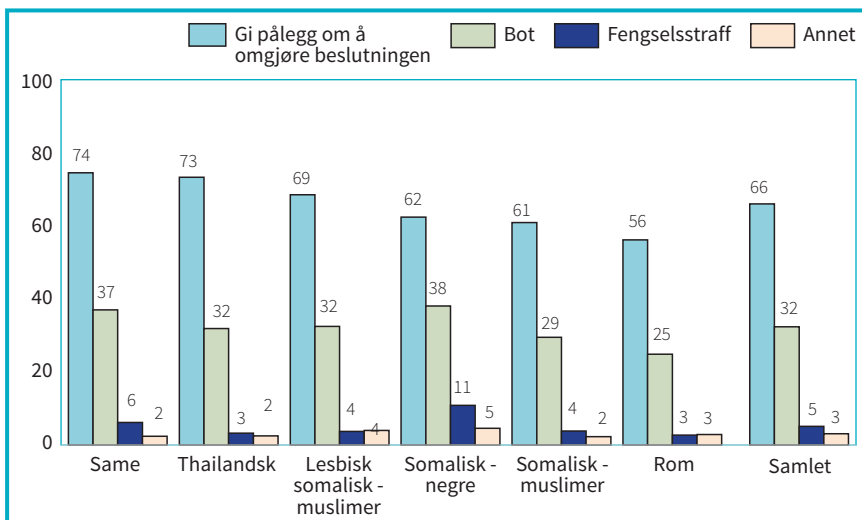
Det er forbudt med direkte diskriminering i boligmarkedet: Ved utleie av husrom kan det ikke tas hensyn til etnisitet, nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge, språk, religion eller livssyn (§ 1-8 i husleieloven). Mange borettslag har forskriftsfestet at de skal godkjenne både framleie og salg. For å undersøke nordmenns holdninger til dette diskrimineringsvernet har vi gitt våre respondenter en vignett med et eksempel på diskriminering på boligmarkedet. I boksen under viser vi hvordan vignetten kunne se ut for de som har svart på undersøkelsen:

En alenemor med tre barn med rom-bakgrunn er på jakt etter leilighet. Hun får tilslag på fremleie i et borettslag, men styret i borettslaget aksepterer henne ikke som leietaker. De skriver i avslagsbrevet at de ikke aksepterer fremleie til sigøynere.

Seks underutvalg fikk det samme spørsmålet, men for hvert underutvalg var alenemorens etniske bakgrunn og borettslagets begrunnelse for avslaget annerledes. I tre vignetter var alenemoren enten samisk, thailandsk eller hadde rom-bakgrunn, og styret begrunnet avslaget med at de ikke leier ut til henholdsvis «samer», «thai-damer» og «sigøynere» (diskriminering på etnisk bakgrunn). I de siste tre vignettene var alenemoren somalisk eller «lesbisk, somalisk», og styret nektet å leie ut til «negre»/«muslimer»

Vignetter og eksperimentelt design

Undersøkelsen vår kombinerte ordinære spørreskjemaspørsmål med vignetter (spørsmål som tar form av litt lengre tekstbolker, der respondenten får en beskrivelse av en case) i et eksperimentelt undersøkelsesdesign. Det vil si at de som svarte på undersøkelsen, ble delt opp i seks underutvalg som fikk nesten identiske spørsmål, men der vi på enkelte spørsmål har variert ett eller to elementer. Dette gjør det mulig å sammenligne respons på vignetter der for eksempel samer blir diskriminert, med vignetter der rom blir diskriminert på tilsvarende måte.

Figur 3 Borettslag aksepterer ikke framleie på grunn av religion, «rase» eller etnisitet. Andel som mener ulike formelle sanksjoner vil være riktig reaksjon. Prosent. Flere svar er mulig, figuren summerer seg opp til mer enn 100 prosent (N: 725/700/751/766/725/776)

(rasediskriminering/diskriminering på religiøs bakgrunn). Ved å sammenligne underutvalgenes svar ser vi hvorvidt synet på diskriminering på boligmarkedet avhenger av hvilke grupper som blir diskriminert. Er det større vilje til å reagere når noen av disse gruppene blir diskriminert, sammenlignet med andre?

Generelt kan vi si at det er bred oppslutning om diskrimineringsvernet i boligmarkedet. Når vi ser alle utvalgene samlet, er det kun 6 prosent som mener at man ikke bør reagere dersom et borettslag avviser en leietaker på grunnlag av etnisitet, religion eller «rase». Figur 3 illustrerer imidlertid at hvilke sanksjoner folk mener vil være riktige overfor et borettslag som diskriminerer, varierer betydelig, avhengig av hvilke grupper som diskrimineres. Viljen til å pålegge borettslaget å omgjøre beslutningen er betydelig høyere dersom en samisk eller thailandsk alenemor blir nektet framleie, enn om hun er rom eller somalisk. Mens tre av fire mener at beslutningen må omgjøres om en samisk eller thailandsk kvinne utsettes for slik diskriminering, er det bare litt over halvparten som mener man kan tvinge borettslaget til å akseptere framleie til en person som er rom. Viljen til å bøtelegge er også lavest for rom, der kun én av fire ønsker at borettslaget skal få bot, mot 37 prosent om kvinnen er samisk.

Sosiale sanksjoner mot hatprat

Hatefulle ytringer er ytringer som er rettet mot en bestemt minoritetsgruppe eller mot et individs (antatte) gruppetilhørighet. I vår undersøkelse har vi definert hatprat som «nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende ytringer som rammer hele grupper». Den norske lovparagrafen mot hatefulle ytringer (straffelovens § 185) verner blant annet etniske og religiøse grupper.

Et stort flertall mener nedsettende og hatefulle ytringer ikke bør aksepteres i det offentlige rom. Samtidig er den dominerende holdningen at det bør være en høy terskel for hva som skal være straffbart. Viljen til å straffe med formelle sanksjoner er gjennomgående lav. Svært få mener at nedsettende og krenkende ytringer rettet mot de grunnlagene som dekkes av straffeloven § 185, bør medføre strenge juridiske sanksjoner som bot eller fengselsstraff. En god del ønsker ulike former for ikke-juridiske, men formelle sanksjoner (som å bli felt i Pressens Faglige Utvalg eller utestengt fra sosiale medier). Men de fleste peker snarere på ulike former for sosiale reaksjoner i offentlig debatt. Slike reaksjoner kan tolkes i tråd med prinsippet om offentlighetens rensende funksjon: Uønskede ytringer skal møtes med motargumenter og sosial motstand og ikke med straff.¹ Våre analyser viser betydelig oppslutning om at det skal gis sosiale sanksjoner, at de som hører eller leser utsagnet, skal si klart ifra om at dette ikke er greit, og for noen utsagn er det også betydelig vilje til at avsenderen skal utestenges fra den arenaen hvor utsagnet ble framsatt – enten det er Facebook, VG Nett eller et utested.

Samtidig viser vår undersøkelse at noe flere vil kalle nøyaktig samme ytring for hatprat, og sanksjonere mot den, dersom den er rettet mot grupper som samer og funksjonshemmede, enn dersom den er rettet mot grupper som rom og muslimer. Dette gjennomgående mønsteret i vår undersøkelse tyder på at når negative holdninger mot en gruppe er utbredt i befolkningen, som mot den nasjonale minoriteten rom, er det også noe større aksept for diskriminering og hatprat rettet mot samme minoritet.

¹ Wessel-Aas J, Fladmoe A & Nadim M. (2016) Hatefulle ytringer. Delrapport 3: Grenseoppgangen mellom ytringsfrihet og strafferettslig vern mot hatefulle ytringer. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.